

Сутність та форми лізингу в АПК

Н.В. Добіжа, викладач

Вінницький інститут економіки

Тернопільського національного економічного університету

Формування та розвиток ринку матеріально-технічних ресурсів в агропромисловому комплексі, забезпечення підприємств сучасними технічними засобами вимагає посилення державної підтримки щодо подолання дефіциту інвестиційних коштів. Означені процеси потребують скоординованих дій органів державного управління, сільськогосподарського машинобудування й виробничих структур, спрямованих на розробку та впровадження дієвіших механізмів фінансування оновлення матеріально-технічної бази в галузі. Як показують дослідження, саме лізинг є тим специфічним механізмом, який розв'язує ці проблеми додатковим залученням бюджетних коштів у відтворення основних засобів і застосуванням прогресивних технологічних процесів у аграрному виробництві й на цій основі створенням науково-організаційних передумов стабільного та вискооефективного функціонування не тільки сільськогосподарської, а й промислової сфер виробництва.

Дослідження лізингових відносин показують, що лізинг повинен стати одним із найрезультативніших чинників матеріально-технічного оновлення та підвищення економічної ефективності вітчизняного аграрного сектора. Вони широко висвітлені в працях провідних вітчизняних вчених-економістів: В.Г. Андрійчука, І.Д. Бурковського, П.І. Гайдуцького, М.Я. Дем'яненка, В.В. Іванишина, В.В. Казімірського, Г.Б. Калитки, О.В. Крисального, М.Г. Лобаса, С.І. Мельника, Г.М. Підлісецького, А.Л. Прокопенка, П.Т. Саблука, М.А. Садикова, Г.В. Черевка та ін. У них по-різному й досить широко розглядаються проблеми становлення лізингових відносин. Однак, такі важливі аспекти, як науково-методологічне трактування сутності лізингу в умовах ринку, нормативно-правові засади регулювання лізингових відносин між виробниками техніки, лізингодавцями і лізингоодержувачами потребують подальшого вивчення.

У цьому контексті метою нашого дослідження є теоретико-методологічне уточнення сутності лізингу, проведення аналізу й оцінки переваг його форм і видів щодо оновлення основних фондів у сільськогосподарських підприємствах.

Об'єктом дослідження є ринок рухомого та нерухомого майна (основних засобів), що передається його власниками — лізинговими компаніями лізингоодержувачам у тимчасове володіння і користування з метою підприємницької діяльності. Предметом дослідження є лізингові відносини між ними, що опосередковують становлення нового організаційного механізму забезпечення технікою АПК.

У сучасному науковому середовищі є різні думки щодо визначення сутності лізингу. Більшість науковців розглядають лізинг як специфічну форму фінансування капіталовкладень, що є альтернативою банківському кредитуванню фінансових ресурсів. Лізинг дає можливість підприємствам орендувати необхідні ресурси й уникати значних витрат, пов'язаних із моральним зносом і старінням засобів виробництва¹.

Є інші наукові думки, згідно з якими його розуміють як конкретний вид або форму підприємницької та фінансово-кредитної діяльності й різновиди одержання кредиту і оренди. Вони надають цим термінам однакового значення та використовують як рівнозначні поняття².

Ряд науковців відносять лізинг до підприємництва вищого рівня, що порівнюється з комерційною, банківською й орендною діяльністю. За їхнім міркуванням, неправомірно розглядати його лише як спосіб кредитування товаровиробника або право користування необхідним майном³.

¹ Садиков М.А. Лізинг у сільському господарстві // Агроінком. — 2005. — №3—4. — С.29; Бурковський І.Д. Лізинг — важливий напрям підвищення технічної оснащеності аграрної сфери АПК // Агроінком. — 2001. — №4—6. — С.36.

² Гринчук Ю.С. Економічна природа та сутність лізингу в аграрному секторі економіки України // Агроінком. — 2005. — №7. — С.36—37; Щебликіна І.О. Лізингові відносини в період реформування аграрного сектора економіки // Агроінком. — 2003. — №11—12. — С.77.

³ Казімірський В.В. Теоретичні основи лізингу, стан та оцінка перспектив його розвитку в АПК України // Агроінком. — 2003. — №1—2. — С.33.

У законодавчих актах вітчизняних та інших країн, науково-економічній, юридично-правовій літературі не існує єдиного визначення терміна «лізинг». Функціонує досить багато правових документів, які не взаємодоповнюють один одного й однаково регулюють розвиток лізингової індустрії та лізингових відносин в АПК. Нині в Україні лізингові операції прямо або опосередковано регламентують понад 180 законодавчих і нормативних актів, в яких визначення сутності лізингу, його видів і функцій трактується по-різному¹. Такі невизначеність і різночитання не націлені на результативне розв'язання проблеми технічного оновлення аграрного сектора й подальшу його структурну перебудову. Тому розробка єдиних методичних підходів до визначення економічної сутності лізингу, обґрунтування форм і видів його впровадження залишаються актуальними.

Лізинг регламентується Законами України «Про лізинг», прийнятим у 1997 році та «Про внесення змін до Закону України «Про лізинг», прийнятим у 2003 році. В них дається наступне визначення: «Лізинг — це підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів»². Таке формулювання лізингових відносин є не чітко сформульованим і важко зрозумілим та, як на наш погляд, потребує уточнення.

Формування лізингу у сфері АПК з погляду дії лізингових відносин має подвійну мету (рис. 1). Передусім, його необхідно розрізнити як відносини лізингодавця з банківською установою і постачальником техніки, пов'язаних з одержанням кредитів, купівлею та продажем лізингового майна. Лізингодавець, оперуючи інтересом лізингоодержувача, купує за позичкові й власні кошти майно в постачальника у свою власність із подальшою її передачею в короткострокову оренду або у довгострокове володіння (користування). Цей етап можна умовно назвати терміном формування лізингового капіталу-власність. Відносини лізингових компаній із банківськими установами повинні відбуватися через угоду одержання кредитів, із постачальником техніки — через угоду про купівлю-продаж техніки і лізингоодержувачем — через угоду про фінансовий лізинг.

Рис. 1. Схема механізму формування лізингу через виокремлення капіталу-власність у капітал-функцію

¹ <http://www.leasing.org/ua>.

² Закон України «Про лізинг» // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 9—10. — 68 с.

Лізингодавець, придбавши у власність техніку, обов'язково повинен надати її в оренду лізингоодержувачу на визначений термін за відповідну плату у вигляді догвірних лізингових платежів із підприємницьких цілей.

Постачальник техніки при цьому одержує змогу стабільно збільшувати виробництво й ефективно реалізовувати техніку, а фінансова установа — підвищує кругообіг капіталу та одержує запрограмовану маржу.

Проте визначальна функція лізингових відносин полягає в тому, що лізингоодержувач при відсутності коштів й доступу до кредитів має змогу, по-перше, з року в рік акумулювати як власні, так і залучені кошти для поступового оновлення технічних ресурсів та стабільно стимулювати процес розвитку. По-друге, використовуючи технічні засоби лізингових компаній і відшкодовуючи лізингодавцю вартість їх протягом дії терміну договору, він має можливість повністю оновити матеріально-технічну базу і, не ризикуючи власними коштами, здійснити модернізацію виробництва.

Таким чином, сутність проходження лізингового ланцюга полягає не в «підприємницькій діяльності» як такій, а в тому, що лізингодавець із подачі лізингоодержувача тільки формує капітал-власність (ринок технічних засобів). З моменту передачі їх лізингоодержувачу у користування він започатковує другий, основний етап лізингових відносин — перетворення капіталу-власність у капітал-функцію. Тобто, цільова функція лізингових відносин полягає у створенні умов оновлення капіталу-функції в господарюючому суб'єкті шляхом використання капіталу-власності.

Отже, ефективність лізингової діяльності залежить від розуміння сутності природи аграрного лізингу щодо створення стабільних умов переозброєння галузі та, в силу цього, специфічних особливостей його практичного застосування. Тобто, у широкому розумінні лізинг в АПК — це економічна категорія, що характеризує різнобічні й взаємовигідні відносини між учасниками операцій щодо ведення ефективної діяльності, яка базується на фінансово-організаційній та фінансово-операційній сукупності відносин із наступним розмежуванням капіталу-власності й капіталу-функції, основною метою якого є структурна перебудова основних фондів у галузі, особливо їх активної частини — мобільних засобів виробництва.

Лізингові відносини потребують гарантій, які закріплюються угодою про страхування. Це угода, за якою страхова компанія зобов'язується виплатити страхувальнику-підприємцю страхову суму на випадок одержання збитку. Об'єктом страхування виступають урожай сільськогосподарських культур, худоба, будівлі, техніка та інше майно, яке в процесі експлуатації внаслідок стихійних лих (пожежі, вибуху, повені) може бути знищено або пошкоджено. Страхова компанія через сплату лізингодавцем і лізингоодержувачем страхових внесків одержує гарантовану можливість розширювати статутний капітал та ефективніше вести свою діяльність.

У процесі проходження цих етапів лізинг у галузі набуває двох основних його форм — фінансового й оперативного. Для них характерні певні основні ознаки, систематизація яких представлена на рисунку 2.

Ознакою формування фінансово-організаційного або фінансового лізингу є укладення договору між лізингодавцем і лізингоодержувачем на технічне оновлення та структурну перебудову, згідно з яким відбувається формування капіталу-власності. Що дуже важливо, адже на цій стадії лізинг набуває такої форми, яка за своєю сутністю покликана розв'язувати проблему інвестування придбання технічних засобів у вигляді капіталу-власності. Лізингодавець з метою одержання максимального доходу за дорученням лізингоодержувача купує у постачальника основні засоби для наступної їх передачі лізингоодержувачу на термін, наближений до строку повної їх амортизації. Це повинно бути зафіксоване в угоді, яка є механізмом поєднання: лізингового інвестування з лізинговою купівлею технічних ресурсів і характеризується як фінансовий лізинг. Таким чином, фінансовий або фінансово-організаційний лізинг — це комплекс відносин, які за своєю ознакою призначені створити у лізингодавця капітал-власність для передачі техніки лізингоодержувачу на коротко- або довгостроковий термін.

Набувши фінансового статусу, капітал-власність перетворюється в оперативну форму лізингу (у капітал-функцію в уречевленому вигляді) й має схожість з орендою

(користуванням) майна. Основною ознакою, яка характеризує означений етап, є передача орендодавцем техніки та обладнання в тимчасове користування (володіння) підприємству. Другий випадок характеризується тим, що лізингова компанія за новою угодою передає тому ж, чи іншому лізингодержувачу не спеціально придбану за його заявкою технічні ресурси, а наявні. Обов'язки з її обслуговування, ремонту, страхування вона бере повністю на себе. Тобто, як у першому, так і другому випадках лізингове майно може бути передане в оренду кілька разів. Саме в цьому й полягає специфіка оперативної форми лізингових відносин.

Рис. 2. Систематизація основних видів лізингу за ознаками їх взаємовідносин

Лізинг із повною окупністю орендованих засобів дістав поширення в Росії з 1996 року. Компанії-орендодавці, використовуючи механізм прискореної амортизації, передають їх в оренду на період, як правило, до шести років. Це дає можливість скоротити в аграрних підприємствах лаг оновлення техніки. У Білорусі також введена прискорена амортизація, яка дає змогу оперативно і в короткі терміни відновлювати технічне переоснащення виробництва. Ініціатива лізингових компаній цих країн, спираючись на світовий досвід, створює найдосконалішу в СНД нормативно-правову базу, що регулює лізингові відносини¹.

За період дії угоди орендар виплачує орендодавцю вартість майна і надалі стає його власником, передбачається одержання лізингодавцем кредитів від 60 до 70 % вартості техніки, яка потім здається в оренду. При цьому, купуючи техніку, він не завжди може сплачувати постачальнику повну його вартість. Певну її частку може погасити за рахунок застави майна або за рахунок лізингових платежів.

Ми поділяємо думку вчених² стосовно недоцільності зіставлення термінів фінансового й оперативного лізингу зі строком амортизації, оскільки при цьому унемож-

¹ Артиш В.І. Прискорення амортизації техніки при фінансовому лізингу // Економіка АПК. — 2002. — № 6. — С.67.

² Бурковський І.Д. Лізинг — важливий напрям підвищення технічної оснащеності аграрної сфери АПК // Агроінком. — 2001. — №4—6. — С.37; Прокопенко А.Л. Механізми організації і обґрунтування доцільності лізингової угоди. — Агроінком. — 2006. — №5—6.— С.104.

ливаються в короткі терміни за 5—6 років переоснащення підприємств. Суб'єктам лізингу доцільно самим визначати строки дії договорів відповідно до терміну прискореного нарахування амортизації.

Дослідженням встановлено, що через лізинг фінансується значна частка капітальних витрат на оновлення техніки, доцільність яких повинна визначатися ефектом від її впровадження в практику.

Ефективність лізингу пропонується оцінювати періодом його окупності, який можна визначити за формулою:

$$T_{ол(t=1+n)} = \frac{\sum_{н(t=1+n)} + \sum_{зео(t=1+n)} + \sum_{а(t=1+n)}}{1 + d_{(t=1+n)}} - \sum_{к(t=1+n)},$$

- де $T_{ол}$ — термін окупності лізингу;
 $\sum_{н(t=1+n)}$ — сума грошових надходжень без оподаткування;
 $\sum_{зео(t=1+n)}$ — сума затрат на експлуатацію та обслуговування технічних засобів;
 $\sum_{а(t=1+n)}$ — сума амортизаційних відрахувань за рік;
 $\sum_{к(t=1+n)}$ — сума капітальних вкладень лізингоодержувача;
 t — термін, за який проводиться розрахунок окупності лізингу;
 d — ставка дисконту за користування позичковим капіталом.

Ставка дисконтування, що характеризує вартість позичкового капіталу, повинна відповідати відсотковій ставці банківського кредиту та визначатися за угодою між лізингоодержувачем і лізингодавцем. Слід враховувати, що такий підхід базується на об'єктивному врахуванні певних умов оцінки: фінансового стану підприємства; доцільності його участі в інвестиційній діяльності; необхідних ресурсів і джерел їх фінансування для зміни зношеної техніки; окупності та рентабельності лізингу тощо.

У ринковій інфраструктурі сільського господарства України лізинг знаходиться у стадії становлення. У вересні 1997 року Постановою Кабінету Міністрів України № 1031 було створено Державний лізинговий фонд, який у 1998 році перетворено у Державне лізингове ВАТ «Украгролізинг». У 2001 році на його базі створено НАК «Украгролізинг», засновником якого стала держава на чолі з Кабінетом Міністрів України. Почали функціонувати 64 перетворених у ВАТ підприємства, що входили в державну систему лізингу.

У липні 2002 року Кабінет Міністрів України із означених підприємств виключив 18, а в листопаді — ще 9 підприємств. У липні 2006 року уряд України передав повноваження з управління корпоративними правами НАК «Украгролізинг» Міністерству аграрної політики України.

Метою Національної акціонерної Компанії «Украгролізинг» є сприяння реалізації державної політики в АПК, забезпечення ефективного функціонування і розвитку виробництва шляхом передачі виробникам на умовах лізингу техніки, надання виробничих послуг, організації технічного сервісу й одержання прибутку від впровадження підприємницької діяльності.

За даними компанії НАК «Украгролізинг», у 1998—2007 роках на умовах лізингу було закуплено і поставлено аграрним підприємствам техніки близько 19,2 тис. одиниць на загальну суму майже 1,7 млрд. грн. На 2008 рік програмою передбачається виділити на ці цілі 270 млн. грн., у тому числі 120 млн. — із загального і 150 — із спеціального фондів, тоді як згідно із заявками аграріїв, потреба поставок техніки тільки у першому півріччі 2007 року становила 650 млн. грн. Як показує розрахунок, можливість задоволення потреби в техніці галузі дорівнює близько 21 %. При цьому фіксована ставка лізингових операцій до 2006 року становила на рівні 10 %. І тільки на початку 2007 року вона була знижена постановою Кабінету Міністрів України № 285 до 7 % річних при ставці Національного банку України 25—30 %. Покупець техніки був зобов'язаний внести 15 %-ний авансовий платіж її вартості і в розрахунках лізингової послуги його не враховували. Всю техніку для аграрних товаровиробників

закуповували тільки за рахунок державних асигнувань. Водночас, у розвинутих країнах світу поставки техніки сільськогосподарським підприємствам за лізингом сягають 60—80 % із терміном дії договірних відносин до п'яти років з відсотковою ставкою 1,8 % річних. Таким чином, аналіз показує, що для оновлення засобів виробництва за лізингом нині вкрай недостатньо.

Враховуючи вищезначене, державою постійно вживаються заходи щодо поліпшення в цьому відношенні ситуації. Зокрема, ще у 2001 році було створено 26 обласних філій НАК «Украгролізинг», у тому числі й у Вінницькій області.

За даними Вінницької філії НАК «Украгролізинг», закупівля та передача на умовах лізингу сільськогосподарської техніки у 2005—2007 роках становила 118 одиниць на загальну суму 10,8 млн. грн. (табл.).

Динаміка закупівлі й передачі сільськогосподарської техніки на умовах лізингу по Вінницькій філії НАК «Украгролізинг»*

Сільськогосподарська техніка	2005 р.		2006 р.		2007 р.		Всього за 2005—2007 р.р.	
	оди- ниць	сума, млн. грн.	оди- ниць	сума, млн. грн.	оди- ниць	сума, млн. грн.	оди- ниць	сума, млн. грн.
НАК «Украгролізинг» — усього	1337	172,1	600	158,0	218	81,0	2155	411,1
Вінницька філія	85	5,0	8	3,1	25	2,7	118	10,8
У т.ч. трактори	25	2117,8	2	317,1	7	1227,7	34	3662,6
зернозбиральні комбайни	1	520,5	5	2699,9	1	520,5	7	3740,9
посівні машини	0	0	0	0	5	319,6	5	319,6
грунтообробні машини	33	1230,9	0	0	9	453,0	42	1683,9
інша техніка	26	1100,3	1	52,6	3	356,8	30	1509,7
Вінницька філія, % до НАК «Украгролізинг» — усього	6,4	2,9	1,3	2,0	12,4	3,3	5,6	2,6

*Розраховано за даними Вінницької філії НАК «Украгролізинг».

Частка філії у загальних обсягах поставок техніки по НАК «Украгролізинг» за цей період становила тільки 5,6 %, а у загальній її вартості — 2,6 %. Бюджетом 2006 року прогнозувалося збільшити фонд компанії на закупівлю техніки, але з причин неврегулювання лізингових відносин, частка лізингу суттєво скорочується. Порівняно з 2005 роком частка лізингу філії скоротилася по техніці більше, ніж у 10 разів, а по її фінансуванню — на 38 %, по компанії загалом — відповідно на 55,1 і 9,2 %. У 2007 році становище з обсягів закупівлі техніки було дещо виправлено, проте ситуація з формуванням лізингових фондів залишається складною.

Як показує аналіз, до проблем, що негативно впливають на розвиток лізингових відносин в АПК, слід віднести обмеженість коштів і низьку платоспроможність сільськогосподарських підприємств-лізингодержувачів. Борги за лізинговими платежами, як основним джерелом формування лізингового фонду для придбання техніки, постійно з року в рік зростають.

Послуги кредитних установ залишаються ще досить високими через завищені кредитні ставки як у державній, так і приватній банківській системах, придбання технічних засобів на лізинговій основі в умовах постійного зростання цін на них ускладнюється. За даними Вінницької філії НАК «Украгролізинг», ціна трактора марки ХТЗ—17221 за 2005—2008 роки зросла з 230 до 300 тис. грн., або на 30,4 %, а марки МТЗ—82.1.26 — з 83,1 до 126,1 тис. грн., або на 51,8 %. Фіксована ставка лізингового кредиту лише в 2007 році була зменшена з 10 до 7 % річних. При цьому слід врахувати інфляційні процеси й те, що кредитні установи, враховуючи негативний фінансовий стан майже всіх лізингодавців, віддають перевагу короткостроковому кредитуванню. Таку можливість мають тільки окремі компанії, які уже тривалий час ефективно працюють на лізинговому ринку.

За угодами фінансового лізингу, які укладені аграрними підприємствами на придбання техніки, через Вінницьку філію за 2005—2007 роки одержано тільки 34 трактори, сім зернозбиральних комбайнів, п'ять посівних машин, 41 ґрунтообробну машину на загальну суму 10,8 млн. грн.

Щоб придбати на ринку трактор марки ХТЗ—17221 станом на травень 2008 року, підприємству Вінниччини необхідно заплатити 300 тис. грн. Взявши таку суму кредиту в банку терміном на рік при ставці 25 % річних, через 12 місяців після придбання він коштуватиме підприємству на 75 тис. грн. дорожче, тоді як за лізингом при ставці 7 % підприємству він коштуватиме тільки 21 тис. грн., тобто утричі дешевше. Порівняння лізингу з банківським кредитом із сплатою середньорічного відсотка на період дії лізингової угоди за п'ятирічним терміном показує його здешевлення у 7—8 разів. Встановлено, що за період дії лізингової угоди, середньорічна сплата платежу становить у межах 2,8 % від початкової вартості одиниці техніки¹. Також необхідно враховувати інфляційні процеси та подорожчання техніки тощо.

Потребує також удосконалення на державному рівні врегулювання укладення лізингових відносин між лізингодавцем і лізингоодержувачем у правовому аспекті. Зокрема, це стосується гарантій повернення лізингових платежів, нотаріальної реєстрації договорів, страхування майна та ін.

Необхідно на рівні держави удосконалити механізм стимулювання придбання нової техніки. На нашу думку, цілком справедливо було б введення державного реєстру нових моделей і марок, які пройшли випробовування та рекомендовані до серійного випуску, й при їх купівлі необхідно компенсувати товаровиробнику з державного бюджету витрати на їхнє придбання в розмірі до 30 % вартості. Суть такого нововведення полягатиме в тому, щоб орієнтувати виробника не на використану техніку, а на придбання нової, дещо дорожчої, але ж перспективної та продуктивнішої відповідно до технологій вирощування сільськогосподарських культур.

Отже, лізинг, що проводився останніми роками в Україні, не вплинув помітно на економіку АПК. Він потребує розвитку, активнішої державної підтримки. Необхідно розвивати повноцінні лізингові відносини, створивши належні організаційні умови шляхом опрацювання необхідних законодавчих актів, в яких, зокрема, дати чітке визначення концептуальної ідеї лізингових відносин в аграрному секторі, розробити механізм взаєморозрахунків між лізингодавцем та лізингоодержувачем, а також податкові пільги одержання кредитних ресурсів, механізм стимулювання банків для надання кредитів лізинговим компаніям, зниження митних платежів і податків на техніку, що ввозиться в Україну. Оскільки лізингові відносини це не тільки засіб стимулювання реалізації нової прогресивної техніки, а й прискорення оновлення матеріально-технічної бази загалом та інтенсифікація розвитку національної економіки, залишається ще багато аспектів, які потребують подальших досліджень.

*

¹ Проблеми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі / За ред. Я.К. Білосуська. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — С.162.